

Den hollandske indvandring til Store Magleby

Af Lis Thavlov

Denne artikel har tidligere været publiceret i *Nyt fra Lokalhistorien*, nr. 4 (1996).

Omkring 1521 kom en gruppe indvandrere til Amager. De kom fra Holland og var inviteret hertil af den danske konge. I kraft af et privilegiebrev udstedt af kongen fik de helt fra begyndelsen meget favorable livsvilkår.

I 1996 er det 475 år siden, at denne indvandring må formodes at være afsluttet. Et jubilæum som i løbet af året vil blive fejret på forskellig vis. Jubilæer er ofte en god anledning til at skue tilbage, gøre status og opregne den viden, der er samlet på det givne tidspunkt, derfor handler dette nummer af "Nyt fra lokalhistorien" om denne indvandring.

Der skal her rettes en særlig tak til *Robert Schmidt* fra Kastrup, der dels har øst af sin store viden om hollænderne i Store Magleby, dels har hjulpet med forståelsen af hollandsk-sproget litteratur. Endelig skal *Martin Hans Borg* takkes for de mange gode samtaler om emnet.

Udgangspunktet for nærværende artikel har været såvel i danske og hollandske arkiver som i litteraturen at søge svar på en række centrale spørgsmål omkring den hollandske indvandring til Store Magleby (Magleby Søndre):

Hvorfra, hvordan og hvornår indvandrerne kom, hvor mange og hvem de var, samt hvordan de etablerede sig.

Desværre findes der ikke mange primære kilder, der kan kaste lys over disse spørgsmål. Det er næsten ikke muligt at komme meget videre end til seriøse spekulationer. Alligevel er emnet værd at beskæftige sig med. Det er meget spændende lokalhistorie.

Set med nutidens øjne er det bemærkelsesværdigt, at disse indvandrere og især deres efterkommere gennem århundrederne formåede at fastholde særpræget: Samfundsstruktur, navneskik, sprog, klædedragt, traditioner og skikke, men det lille samfund overlevede måske netop p.gr.a. lukketheden, sammenholdet og slægtsbevidstheden.

Endvidere har de meget fordelagtige vilkår, som kong Christian den 2. tilbød dem, givet dem økonomiske muligheder og livsbetingelser, som langt oversteg, hvad de fleste bønder i datidens Danmark overhovedet kunne drømme om.

Det er måske ligeså bemærkelsesværdigt, at kongemagten gennem flere århundreder blev ved at forny privilegierne, og at det om-givende samfund blev ved at acceptere denne afsondrethed. Frem til først i 1800-tallet opretholdtes således det helt lokale særpræg næsten intakt. Hvad kan forklaringen herpå være?

Hvor ved vi det fra?

Kendetegnende for de historiske fremstillinger, hvori Hollænderbyens tidligste historie omtales, er, at forfatterne må konstatere, at den viden de har, er meget unuanceret.

Historikeren *Arild Huitfeldt* er den første, der behandler emnet. Det sker i 1596, hvor han skriver følgende:

*"Anno 1515 lod Kong Christiern forhandle udi Waterlandene i Holland, at i Dannemark skulde indkomme nogle Hollænder at boe, hvilke han tilsagde stor Frihed, og om Foraaret 1516 komme her nogle ind, hvilke han indgav en Bye paa Amager at beboe, kaldes Hollænder Byen."*¹

Da forfatteren *Erich Pontoppidan* kommer ind på samme emne i 1747, gør han meget rigtigt opmærksom på følgende:

*"Hvor mange de først hid indkommende Hollændere vare, hvad de første Huusfædre hedde, hvad Vei de kom ad, hvad Gods de førte med sig, hvorledes de først bleve boesatte paa et Sted som andre for dem havde i Eie, og hvorledes de første Privilegiers Ord egentlig lyde, det er Ting som jeg vel vilde oplyse, men kan ei til fulde, og det af den Aarsag, at hos dem eller deres Skout, aldeles ikke findes nogen skriftlig Efterretning ældre, end siden midt i forrige Aarhundrede, da deres Bye udi den Svenske Krig, særdeles i Kiøbenhavns Beleiring Anno 1659 blev gandske afbrendt, og saa got som intet ræddet, ikke engang deres Privilegiers Originaldocumenter."*²

Her 475 år efter indvandringen må vi stadig konstatere, at det i de efterfølgende århundreder ikke er lykkedes at finde endegyldige svar på de centrale spørgsmål, som også Pontoppidan stillede. Der er dog senere dukket nogle kilder op, som, skønt de ikke afklarer alle spørgsmålene, dog giver os mulighed for mere detaljerede spekulationer.

Disse tidlige historikere kunne ikke vide, at da kong Christian 2 i 1523 måtte drage i landflygtighed, medtog han en betragtelig del af sit arkiv. Dette arkiv befinder sig i dag på Rigsarkivet i København i den såkaldte "München-samlingen" - en samling, som i 1826 blev lokaliseret til det bayerske rigsarkiv, og som i 1939 atter var helt på plads i København.³

Af særlig betydning i denne sammenhæng finder vi heri to dokumenter:

Et koncept til et *privilegiebrev* til 184 hollandske bønder - affattet på hollandsk, "udstedt" af Kong Christian den 2. og tidsfæstet til 1521, og desuden en navneliste - kaldet "*Amager-registret*", hvori opregnes 164 hollandskklingenede navne fordelt på de forskellige byer på Amager, undtagen Dragør.

Vi ved ikke, om disse dokumenter kun er tænkt som udkast, eller om det, de foreskriver, er blevet ført ud i livet. Ingen af dem er dateret, signeret eller forsynet med kongens segl. Vi kan dog med dem som

---

¹ Historiske Beskrivelse om hvis sig haver tildraget under Kong Christiern 2. udi hans Krønikers Tom. Gengivet i: Mogens Strunge: Jernskiægs Amagerrim 1693. København, 1935.

² Erich Pontoppidan: Kort Efterretning om nogle Coloniers eller fremmede Folkes Ankomst og Forplantelse her i Dannemark særdeles først om Amagerne og flere fra Nederlandene her ankomne. København, 1757. Del 3, p. 121-146.

³ München-Samlingen. Kong Christiern IIs, dronning Elisabeth med fleres arkiver. Rigsarkivet, 1969.

udgangspunkt få en idé om, hvad der er foregået før og efter, at de hollandske indvandrere ankom til deres ny fædreland.

I "München-samlingen" finder vi endvidere et hæfte i pergamentomslag. Heri aflægges *Pompejus Occo*, kongens forretningsforbindelse i Amsterdam, regnskab for sine udlæg i perioden 27.4.1520 til 12.6.1523. Enkelte af regnskabsposterne synes at pege i retning af, at Pompejus Occo var medvirkende til hollændernes afrejse fra Holland omkring årsskiftet 1520-1521.

Det vil nok generelt være sådan, at der på det sted, hvorfra der foregår en udvandring, ikke ret lang tid vil være minder eller levn efter de bortrejste. Andre overtager gårde og huse og den nærmeste familie vil vel kun i et par generationer bevare kontakten og minderne. Endvidere må vi antage at jo længere, vi kommer tilbage i tiden, jo vanskeligere har det været at fastholde forbindelsen med de udvandrede.

Udvandringen, der er genstand for denne undersøgelse, er næppe nogen undtagelse. Den fandt sted i den sene middelalder, hvor skriftlighed i administrationen endnu ikke var særligt udbredt og i særdeleshed ikke rettet mod enkeltindivider indenfor bondestanden - hverken i Holland eller i Danmark. Undersøgelser og kontakter på arkiver i Holland har da også vist, at der næppe er bevaret kildemateriale, som kan give os nærmere viden om disse udvandrere. Kirkebøger bliver tidligst indført i slutningen af 1500-tallet, skattemandtaller indeholder på dette tidspunkt ikke navnestof, ligesom der ikke synes at være andre personnære kilder.

Selvom vi således ikke via hollandske kilder kan sætte navne på dem, der rejste, eller udpege de byer, som de forlod, har det dog vist sig nyttigt at gå til den historiske litteratur for dér at indhente viden om disse indvandreres baggrund.

Ganske anderledes ser det som regel ud på det sted, hvortil en indvandring finder sted. Dér vil indvandrerne efterlade sig kilder og levn, som fortæller specielt om dem, deres levevis, skikke og senere virke. Der er dog det problem med de allertidligste kilder til belysning af Hollænderbyens historie - adkomstbreve, korrespondance eller andre primære kilder, som må have været i indvandrernes besiddelse - at de formodentlig blev ildens bytte, da alle gårde under svenskekrigen i 1658-1659 blev afbrændt, mens indbyggerne befandt sig bag voldene i København.

Ser vi på andre kildetyper, gør det samme sig gældende i Danmark som i Holland. Det er et alt for tidligt tidspunkt til, at man kan gøre sig håb om at finde personnære oplysninger - den første kirkebog for Store Magleby Sogn påbegyndes i 1640 og skattemandtaller, hvor enkeltpersoner er opført, kendes først i 1600-tallet.

Vi må altså konstatere, at det ikke er muligt via personnære kilder at finde dybtgående oplysninger om de første beboere i Hollænderbyen. Vi kan så blot glæde os over den righoldige mængde af kilder og genstande af nyere dato. De gør det muligt at studere eftertiden, at følge udviklingen i den særlige amagerkultur.

Men lad os i det følgende se nærmere på, hvilken historie vi kan stykke sammen af brudstykkerne: de få samtidige kilder, historiske fremstillinger og anden litteratur.

Samtiden

For at forstå det lokale, det nære, skal vi imidlertid først rette blikket mod det rigs-historiske og spørge: hvad skete der i samtiden? Kunne der være en politisk begrundet forklaring på disse hollænderes ankomst til Danmark på dette tidspunkt?

Kong Christian den 2. (1481-1559) er en særpræget skikkelse i den danske kongerække. Han besteg tronen i 1513 efter seks år som vicekonge i Norge, men måtte allerede i 1523 sammen med sin familie og sine rådgivere i hast forlade landet for at drage i landflygtighed i Nederlandene.

Det var urolige tider i Danmark i denne periode. Der var social og religiøs uro, men der var også politiske forsøg på at ændre magtforholdene i samfundet - med kongen og hans borgerlige rådgivere som initiativtagere.

Kong Christian den 2. havde store planer om at modernisere det danske samfund efter udenlandsk forbillede. Dette skulle bl.a. ske ved at styrke byerhvervene, primært borgerstanden, og begrænse adelens og kirkens stærke magtstilling - de ejede til sammen næsten 2/3 af jorden, havde særlige privilegier, eneret til lensmandsembeder m.m. Endemålet var en stærk og ophøjet fyrstemagt, et centralstyre, hvor arvekongen besad den udøvende magt og hvor lovgivningen regulerede samfundet og forholdet mellem stænderne.

Kongen og hans rådgivere tog derfor fat på at reformere rigets lovgivning. I 1521 færdiggjorde de et nyt sæt rigslove. Heri søgte de bl.a. at stramme købstadslovgivningen. Det blev således sikret, at disse bysamfund fik eneret på handel, ligesom der gennemførtes en nyordning af bystyret efter nederlandsk model med en kongeligt udnævnt overborgmester, en "skultus" - en tilpasning af det hollandske begreb *schout* (foged).

For bøndernes vedkommende blev "vornedskabet", som havde virket siden 1400-tallet og betød at bønderne ikke måtte forlade det gods, hvor de var født, om ikke ophævet så dog reguleret. Det blev nemlig bestemt, at fæstebonde og herremand fremover skulle indgå en aftale om fæstets længde, og at misbrug ikke måtte finde sted, f.eks. måtte køb og salg af bønder ikke længere ske.

Allerede i begyndelsen af 1523 begyndte kong Christian den 2.'s magt imidlertid at smuldre. Adskillige jyske rigsråder og andre adelige opsagde deres troskab til ham. Selvom kongen havde fået rigsrådet til at godkende det meste af sin politik, var adelens og bispernes utilfredshed med den gennemførte lovgivning og ikke mindst med rådgiverne, blevet stadig større.

Disse grupper ønskede selvfølgelig ikke at se deres magtposition indskrænket. Sammensværgelsen førte til, at hertug Frederik af Holsten - Christians farbror - i marts 1523 hylledes som kong *Frederik den 1.*

Efter en regulær borgerkrig, som kong Frederik den 1. vandt, fik denne i august en håndfæstning, som selvsagt var mere adels- og bispevenlig. Samtidig annulleredes al lovgivning fra forgængerens hånd.

I mellemtiden havde kong Christian den 2. sammen med sin familie og sine nærmeste rådgivere i april 1523 forladt landet med kurs mod Nederlandene. Målet var her at rejse en hær og derefter vende tilbage for at bekæmpe oprøret.

Landflygtigheden kom til at vare indtil 1531, da kong Christian den 2. forsøgte at genvinde sine tabte riger. Det mislykkedes imidlertid og resulterede i hans tilfangetagelse og indsættelse på Sønderborg Slot, hvor

han kom til at tilbringe en stor del af sin fangetid. Christian den 2.'s reformer og love fik selvsagt ikke rigtigt fodfæste - måske med en enkelt undtagelse. Gruppen af indkaldte hollændere nåede netop at få lov at indrette sig i Magleby Søndre som selvejere og med lokalt selvstyre efter hollandsk forbillede.

Christian den 2.'s kvinder

Et kongeligt ægteskab var på dette tidspunkt en politisk sag og kunne give stærke alliancer i udlandet. Håbet om at styrke sin position fik kong Christian den 2. til at vælge sin dronning fra det centrale europæiske dynasti - habsburgerne.

I 1514 indgik han således ægteskab med *Elisabeth* – en sønnedatter af den mægtige kejser Maximilian og søster til Karl, som snart skulle komme til at herske over Tyskland, Nederlandene og Spanien som den mægtige Karl V.

Elisabeth var blevet opdraget i Bruxelles hos sin faster Margrethe, der på kejserens vegne regerede i Nederlandene.

Én af Christian den 2.'s nærmeste rådgivere var "Mor Sigbrit", en dygtig hollandsk handelskvinde, som han havde mødt i Bergen. Kongen havde forelsket sig i Sigbrits datter, *Dyveke*, og havde ved tronbestigelsen i 1513 taget dem begge med sig til København.

Her blev de installeret i et hus på Amagertorv. Skønt Elisabeths familie i meget kraftige vendinger efter giftermålet forlangte Dyveke fjernet, og søgte at presse kongen på forskellig vis, bl.a. ved at tilbageholde udbetalingen af medgiften, opgav kongen ikke sit kærlighedsforhold til hende.

Efter Dyvekes død i 1517 synes kongens forbindelse til Sigbrit endog at være forstærket. Uden at hendes stilling blev formaliseret, dominerede hun efterhånden helt beslutningsprocessen. Hun fungerede i kongens fravær som statholder. Og hendes magt og indflydelse strakte sig fra finans- og handelsvæsenet til forhandling om udenrigske forhold, men omfattede også kongebørnenes opdragelse.

Hun var derfor stærkt hadet af de adelsmænd og gejstlige, som førhen havde haft den afgørende indflydelse. Da kong Christian den 2. måtte flygte i 1523, var Sigbrit tvunget til at følge med til hjemlandet, hvor hendes endelige skæbne er ukendt.

Hendes eftermæle blev meget negativt. Den nære eftertid forklarede hendes mærkelige magt over kongen som hekseri. Det er imidlertid værd at notere, at Sigbrit bl.a. var aktiv i Christian den 2.s store lovreformarbejde og i introduktionen af forskellige former for hollandsk arbejdskraft, der skulle virke som løftestænger for udviklingen af det danske samfund.

Christian den 2.s handelsforbindelser

Med Christian den 2.s orientering mod det nederlandske og hans ønske om at udvikle Danmark til handelsnation, var det naturligt, at han søgte at etablere gode handelskontakter i Amsterdam, som allerede på dette tidspunkt havde markeret sig som europæisk handelscentrum.

"Mor Sigbrit" havde bevaret gode kontakter i sin fødeby og via sin bror, *Hermann Willemsen*, satte hun kongen i forbindelse med den meget ansete handels- og finansmand *Pompejus Occo*. Hermann Willemsen nævnes muligvis derfor flere gange i dennes regnskabsaflæggelse til kongen.

Pompejus Occos opgave som faktor for det danske hof omfattede både indkøb og videreforsendelse af fornødenheder til den kongelige husholdning samt udrustning til kongens krigstogter såvel som formidling af arbejdskraft i form af håndværkere, bønder og andet godtfolk.

Hvis det er rigtigt, sådan som historikeren Arild Huitfeldt anfører, at forhandlingerne om en hollandsk bosættelse på Amager tog sin begyndelse i 1515, og at de første indvandrere kom til Amager så tidligt som i 1516, må man formode, at der på dette tidlige tidspunkt kun har været tale om en mindre gruppe af bønder.

De er i så fald taget afsted kort tid efter, at forhandlingerne er blevet påbegyndt. Langt størstedelen af de hollandske bønder var endnu på dette tidspunkt forpagtere af jorden, men dog frie. De kan da have ladet sig friste af det favorable tilbud. Muligvis har de kun begivet sig ud på den lange og besværlige rejse fra Holland til Danmark for at tage stedet i øjesyn.

De eksisterende kilder giver os imidlertid ikke belæg for, at bosættelsen har fundet sted på dette tidspunkt. Der hersker derimod næppe tvivl om, at det er Pompejus Occo, der har forestået forhandlingerne.

Waterland

Uden at vi ved noget om, hvordan det er foregået, kan man forestille sig, at Occo har sendt forhandlere ud i landområderne nord for Amsterdam. Disse har da sikkert fået besked på at finde egnede folk, der var parate til at forlade deres hjemegn. Det er meget muligt, at de har oplæst "hvervebreve" ved kirkerne om søndagen. De interesserede har da sikkert skullet melde sig hos Pompejus Occo i Amsterdam, som så har forestået den endelige udvælgelse, og som formodentlig også har organiseret og betalt rejsen til Amager.

Det er Arild Huitfeldt, der første gang udpeger *Waterlandene* som hjemsted for de hollandske indvandrere. Vi ved ikke, hvorfra han har denne oplysning, men antagelsen understøttes af nyere undersøgelser.

Navne-forskeren *Geerte de Vries* har på baggrund af det tidligere omtalte "Amager-register" konkluderet, at navnestoffet heri afgjort peger i retning af West-Friesland.⁴

Waterland udgjorde omkring 1520 et grevskab i den sydlige del af den daværende provins West-Friesland. Denne og omgivende provinser hørte på dette tidspunkt ind under den tysk-romerske kejser Karl den 5.'s rige. Så lad os i det følgende antage at kolonisterne kom fra "Waterland".

Når man i dag besøger Waterland, der ligger lige nord for Amsterdam i den nuværende provins *Noord-Holland*, kan man stadig fornemme, at de indvandrede hollændere må have følt sig hjemme på Amager. Selvom området i dag er dækket af et kompliceret system af diger, kanaler og sluser, som er resultatet af århundreders kamp mod vandet, er udsynet stadig meget vidt, himlen er "høj" og det flade landskab meget lig det, vi finder på Amager.

---

⁴ The Names of the First Immigrants from the Netherlands on the Danish Isle of Amager. i: *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik. Festschrift für Karl Hyldgaard-Jensen*. København, 1987. Sonderband 3, p. 291-300.

Ser vi nærmere på, hvordan livsvilkårene i begyndelsen af 1500-tallet var i området, aner man måske en forklaring på, hvorfor det virkede attraktivt for en gruppe waterlændere at tage ud på en farefuld færd til Danmark for at bosætte sig på Amager.⁵

Waterland er, som navnet antyder, et meget fugtigt og vandrigt område - og var det i udpræget grad omkring 1520. En betydelig del af området lå (og ligger stadig) under havets overflade. Oversvømmelser var derfor en konstant trussel. Det vides med sikkerhed, at der i 1287, 1375, 1421 og flere gange i begyndelsen af 1500-tallet var meget store oversvømmelser, men der har givet været flere sådanne katastrofer. Disse kunne ændre hele landområder, flytte kystlinier og kostede ofte mange menneskeliv, ligesom det indtrængende havvand kunne gøre jorden uanvendelig i en lang årrække.

Allerede fra omkring 1200 var befolkningen i området i gang med at bygge diger og etablere primitive sluser for at holde saltvandet ude og muliggøre afvanding af jorden. Alligevel åd *Almere* (gammelt navn for Zuidersøen) sig stadig mere grådigt ind på området. Især ved stormfloder blev vandet presset fra Nordsøen ind i det fladbundede Almere og havde p.g.r.a. bundforholdene svært ved at trække sig tilbage. Derved kunne der forekomme højvande i længere perioder. Endvidere bevirkede gentagne digebrud ligefrem, at der visse steder opstod indsøer bag ved de eksisterende diger, og at man derfor måtte bygge diger længere inde i landet.

Et andet problem, man måtte kæmpe med, var, at de bløde, lerede jorder ganske enkelt begyndte at synke. Foranlediget af den intensive udnyttelse af den eksisterende jord til agerbrug og kvægavl samt til tørvegravning menes Waterland således i perioden mellem 1200 og 1600 at være sunket flere meter, og yderligere 1,5 m. de sidste 300 år.

Menneskenes forsøg på at regulere vandet i samspil med de geologisk betingede ændringer af landskabet fik med tiden mærkbar betydning. Efter 1400 blev det stadigt vanskeligere at opretholde agerbrug i området. Det blev dels meget svært at holde jorden vandfri hele året - i et terræn, der lå stadig dybere. Dels blev det efterhånden sværere at finde græsning til kvæget.

For at opretholde livet blev mange fiskere eller klarede sig med en blandingsøkonomi, idet de holdt fast ved en mindre produktion af grøntsager, kvæg, får og høns. Andre blev søfolk og/eller købmænd. Landbruget mistede derfor sin betydning for den waterlandske økonomi. For dem, der ønskede at fortsætte som jordbrugere, kan én af mulighederne måske netop have været at rejse udenlands.

I det næste par århundreder kom Waterland til at indtage en vigtig plads i det hollandske handelseventyr. Flere byer opstod i området på vigtige trafikknudepunkter og undergik netop i denne periode en rivende udvikling. Det er bemærkelsesværdigt, at de tidligere landbrugere i vid udstrækning holdt sig til deres landsbyer - også selvom de efterhånden som inddæmningen og afvandingen af området skred frem - ikke længere lå ved havet. Fra omkring 1400 og frem boede en stadig større del af befolkningen i mindre bysamfund: i 1400 omkring 30 %, i 1600 over 50%.

Østersø-området blev ét af de store handelsområder for disse waterlandske købmænd. Her hentede de bl.a. sild og ikke mindst det korn, som de ikke længere selv kunne dyrke i større udstrækning. Af told-

---

⁵ Det følgende er bl.a. skrevet på baggrund af: G.P. van de Ven: *Man-made Lowlands : History of Management and Land Reclamation in the Netherlands*. Utrecht, 1993 og Jurjen M. Bos: *Waterland, een middeleeuws cultuurlandschap*. Netherlands, 1988

regnskaberne for Øresund fremgår det hvilken enorm andel, de waterlandske landsbyer havde i den hollandske handel. Hvor det toppe i midten af 1500-tallet har omkring halvdelen af alle hollandske skibe, der passerer Øresund, en skipper fra Waterland. Mange waterlændere kan altså have været bekendt med landområderne langs med Øresund - og måske også med Amager.⁶

Fra omkring 1400-1600 begyndte man systematisk at tørlægge de store indsøer i området. Man tog bl.a. i stadig større udstrækning vindmøller i brug til at pumpe vandet fra de lavtliggende områder bag digerne ud i gravede kanaler. Desuden søgte man at udvide systemet af sluser, hvormed vandstanden kunne reguleres. Herved skabtes de såkaldte "polders", dvs. tørlagte eller indvundne områder, hvor den lerede jord var særlig frugtbar. Organiseringen og koordineringen af det omfattende dræningsarbejde blev i starten varetaget af private sammenslutninger, senere blev opgaven i vid udstrækning overtaget af offentlige vandmyndigheder.⁷ Der er gjort forsøg på at efterspore udvandrerne i de såkaldte "hoogheem-raadschaps" arkiver. Dette har dog endnu ikke givet noget resultat.

De indvandrende hollændere bragte det blandede landbrug med sig til Amager. Kendetegnet ved dette var den naturlige balance mellem planteavl - korn såvel som grøntsager - dyrket i vekseldrift for at undgå udpining af jorden, og husdyrhold, som kunne forsyne markerne med den nødvendige gødning, samt hvad man ellers kunne supplere med - fiskeri, fuglefangst eller sågar skibsfart.

Vi ved ikke om vore indvandrere i højere grad var agerdyrkere end kvægbrugere, eller om fiskeriet har været deres primære erhverv i hjemlandet. De må dog i betragtning af udviklingen i Waterland formodes at have haft erfaringer fra en blandingsøkonomi. Og ser vi på de forbehold, der trods alt findes i det omtalte privilegiebrev, så gøres der meget ud af at præcisere, hvilke fisk de må fange og hvilke fisk det er forbeholdt kongen at lade fiske. Dette kunne pege i retning af, at de folk, for hvem privilegierne var udstedt, netop tidligere havde hentet en betydelig del af deres udkomme fra fiskeri.

Ser vi på området nordvest for Waterland - det nuværende West-Friesland, synes der her at være endnu større lighed med Amager, også i begyndelsen af 1500-tallet. Ældre kort fra området viser, at inddæmningen der allerede var godt i gang. Derfor har der måske netop her i højere grad end i Waterland været tale om landbrug og intensiv dyrkning af grøntsager på friland. De inddæmmede områder, som det lykkedes at holde vandfri, bestod af frugtbar lerjord, som gav gode afgrøder i store mængder. Endnu i dag får man i dette område meget klart "Amager-oplevelsen", både rent landskabsmæssigt og fordi der stadig er intensiv dyrkning af grøntsager. Så selvom området ligger 40-60 km. fra Amsterdam, kan Pompejus Occos udsendinge meget vel være nået til dette område.

Måske kom indvandrerne ikke kun fra det snævert afgrænsede område Waterland, men også fra resten af West-Friesland.

---

⁶ De mange handelsforbindelser kan senere muligvis have været årsag til, at kolonisterne og deres efterkommere formåede at holde fast i deres særpræg - de var i jævnlig kontakt med hjemlandet.

⁷ Arkiver fra disse institutioner findes i visse tilfælde bevaret tilbage fra begyndelsen af 1500-tallet. En nærmere gennemgang af de ældste dele heraf kunne muligvis bringe os nærmere på en besvarelse af nogle af de mange spørgsmål.

Hollændernes rettigheder

Hollænderne tildeltes i det udstedte privilegiebrev meget vidtgående rettigheder i forhold til de bønder, der tidligere havde boet i Magleby Søndre, til deres naboer i Tårnby Sogn og til danske bønder i almindelighed.

Vi ved ikke noget om, hvordan de er blevet modtaget ved ankomsten til Amager. Måske har der været optøjer, da de danske fæstebønder måtte forlade deres gårde. Vi ved heller ikke, om de har været lagt for had efter kongens - deres beskytters - fald.

Vi kan dog få en fornemmelse af, at alle ikke har været af samme mening som kongen. I *Poul Helgesens* rimkrønike fra 1523 omtales hollændernes indførelse på følgende måde:

*Hollændere og skalke holdt jeg frem
riget til skade og mig til skam
Jeg lod fordrive både kvinde og mand,
som byg'de og bo på Amagerland
Hollændere lod jeg straks opsætte
fordi jeg turde ej Sigbritt trætte
de såede ikke uden ærter og bø'ne
som til forn voks'de korn hint skø'ne.⁸*

Det skal dog tages i betragtning, at forfatteren var Christian den 2.s uforsonlige modstander, og at indholdet i rimkrøniken derfor sandsynligvis ikke fuldtud afspejler den almindelige mening på det givne tidspunkt.

Poul Helgesen skulle bare have vidst, hvilken betydning disse hollændere gennem de følgende århundreder skulle få for Amager og København, og hvordan de med selvbevidsthed skulle komme til at føre sig frem som "kongens amagere".

Som tidligere nævnt måtte Kong Christian den 2. drage i landflygtighed i 1523 - kun to år efter affattelsen af privilegiebrevet. Det er derfor ikke vanskeligt at forestille sig, hvilken panik der må have bredt sig blandt de hollandske indvandrere, da deres privilegier således pludselig blev sat ud af kraft. Det store spørgsmål for dem må have været: Ville en ny konge respektere deres rettigheder?

I første omgang bestemtes det i overenskomsten mellem kong Frederik den 1. og Rigsrådet, at hollænderne skulle have udstedt rejsepas og drage ud af landet, men senere ændredes beslutningen dog til, at de skulle have lov til at blive på den sydlige del af Amager – dvs. Store Magleby Sogn - på nogenlunde samme vilkår som hidtil.

Dette tyder på, at hollænderne på dette tidspunkt havde nået at vise, hvad de dueede til. At den ny konge og hans folk måske har kunnet se en fordel ved at lade disse folk blive.

Først i 1547 opnåede indvandrerne igen skriftligt bevis på deres rettigheder. Kong Christian den 3. gav dem da i et åbent brev ret til at bruge og beholde Store Magleby mod, at de svarede 300 mark i årlig afgift og

---

⁸ Paulus Helie (Poul Helgesens) Skrifter. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1932. Bd. 1, p. 174.

forpligtede sig til at forsyne Københavns Slot med det nødvendige kvantum rødder og løg. De oprindelige intentioner i privilegiebrevet fra 1521 blev fastholdt.

Der blev ved hollændernes bosættelse i Magleby Søndre trukket en usynlig linje tværs henover Amager. Bønderne i Tårnby Sogn fortsatte som fæstebønder under kronen. Denne basale ulighed i livsvilkår gjorde nok sit til at uddybe forskellene mellem de to grupper, og er nok en del af forklaringen på, at man i Hollænderbyen gennem lange tider holdt sig isoleret fra det omgivende samfund.

De særlige privilegier, som tilkendtes hollænderne, indebar bl.a., at de fik overdraget fuld brugs- og ejendomsret til såvel jord som gård, og at de havde ret til at lade det gå i arv, så længe arvinger fandtes. De blev endvidere fri for enhver form for skat mod at svare en årlig afgift til kongen, ligesom de heller ikke skulle yde hoveri eller pligtkørsel.

Kun i tilfælde af, at kongen udskrev særlig "lande-hjælp" eller "kongeskat", skulle de bidrage i forhold til deres hartkorn. Endelig fik de ret til at drive fuglefangst og fiskeri, undtagen svane- og harejagt, samt fangst af sild, stør, marsvin og andet fiskeri, som var forbeholdt Kronen.

Den hollandske styreform

Deres frihed strakte sig imidlertid også til totalt selvstyre efter hollandsk forbillede. Dette omfattede såvel det rent lokale og interne, som de retslige og kirkelige forhold. Øverste myndighed i byen var den for livstid valgte byfoged "schouten". Sideordnet med ham var syv rådmænd og meddommere - "scheppens", som valgtes for et år ad gangen blandt byens hartkornsejere. Endvidere valgtes en skriver. Mindst én gang om året mødtes de alle til byforsamling. Her blev der afholdt valg og aflagt regnskab.

Byen havde flere økonomiske fællesanliggender, som var henlagt under schout-embedet, bl.a. kan nævnes rettighederne til Saltholm, ålefiskeriet, kirken, og senere ladegårdsmarken, møllen m.m.

Hos schouten var mange funktioner samlet: han var formand for byforsamlingen og byens repræsentant overfor øvrigheden, men tillige også dommer, politimester, overformynder og skifteforvalter. Ved retslige afgørelser bestod retten af schouten, skriveren og de syv scheppens.

Schoutstyret fortsatte med at fungere indtil 1817, hvorefter jurisdiktionen overgik til Tårnby Birk og varetagelsen af Hollænderbyens egne anliggender overgik til et sognefogedstyre. Først i 1857 kom Store Magleby ind under landkommunalloven.

Hollandsk lovgivning kom til at fungere i ca. 100 år efter bosættelsen, hvorefter man anmodede kongen om at få lov at benytte Jyske Lov. Tale- og skriftsproget havde da sikkert udviklet sig så meget, at det ikke længere havde meget til fælles med det oprindelige hollandske sprog.

Sproget i kirke og skole

Hollænderne fik som en del af de særlige privilegier også overdraget kirken, som derved hørte til byens fælles ejendom. Dette vedblev den at gøre indtil 1937.

Store Magleby Sogn nævnes allerede i Roskildebispens jordebog i 1377, så der har helt givet været en kirkebygning, da hollænderne kom til byen. Man ved ikke noget om bygningens udseende før hollændernes tid. Der er kun bevaret gravminder og lidt inventar fra den tid.

I 1611 vides kirken at være fornyet og ombygget så meget, at dens særlige stil må siges at datere sig fra dette tidspunkt. Forbilledet for denne "ny" kirke synes at være fundet i Holland. Flere steder i det nordlige Holland findes således kirker, der tydeligt viser Store Magleby kirkes slægtskab med den hollandske kirkestil. Kirken fik sit nuværende udseende ved en større ombygning i 1731.

De hollandske indvandrere havde givet deres egen præst med ved bosættelsen. De talte og forstod kun deres eget sprog. Senere blev der hentet præster til Hollænderbyen fra Holsten og Ditmarsken - ikke fra Holland for at undgå calvinistisk påvirkning af menigheden.

Derved opstod efterhånden et særligt sprog. Dette var en blanding af det oprindeligt hollandske og præsternes tilførsel af plattysk, men var vel også påvirket af det danske sprog, som hollænderne måtte lære sig for at kunne klare sig på torvet. Længst overlevede blandingssproget som kirke- og skolesprog. Indtil 1735 prædikedes der udelukkende på dette sprog, derefter skiftevis på dansk og "hollandsk" indtil januar 1811.

Hollænderbyen ejede og drev også skolen, ligesom den lønnede degn og skoleholder. Også her blev det hollandsk-plattyske sprog benyttet indtil 1811, hvorefter skolevæsenet blev omorganiseret.

Navne på de indvandrede

Som tidligere nævnt er det næppe hovedparten af hollænderne, der er kommet i 1516, hvis overhovedet nogen. I betragtning af, at privilegiebrevet er tidsfæstet til 1521, synes det mest rimeligt at antage, at de tilrejsende er ankommet i slutningen af 1520 eller begyndelsen af 1521.

De usikre tider i landet har sikkert bevirket, at indvandrerne har ønsket deres rettigheder stadfæstet så kort tid efter ankomsten som muligt. At de har fået udstedt et adkomstbrev på deres ejendom, kan der ikke herske tvivl om. Vi kender blot ikke dets nøjagtige indhold.

Der er flere vidnesbyrd, som synes at støtte antagelsen om, at indvandringen er foregået omkring 1521. De danske bønder i Magleby Søndre betalte således endnu i 1520 kornafgift til Københavns Slot⁹, ligesom kirkeskatten samme år blev betalt til Vor Frue Kirke.¹⁰

Vi ser endvidere, at Pompejus Occo i januar 1521 i det tidligere omtalte regnskabshæfte noterer sig, at han på *Mor Sigbrits* anvisning har betalt fem skippere 271 gylden¹¹. Han anfører ikke, som han ellers ofte gør, hvilken last disse skibe har haft. Det kunne tænkes, at denne regnskabspost simpelthen refererer til de udgifter, han har haft i forbindelse med kolonisternes rejse fra Nederlandene til Danmark. Fem af datidens

---

⁹ Chr. Nicolajsen: Amagers Historie, p. 19.

¹⁰ Chr. Nicolajsen: Amagers Historie, p. 41.

¹¹ 'Meer hebbe ick 5 Schippers von Engelbert Vinken wegen up Sybrech Wilms schreven betaelt de somma von 271 golden'. Regnskabshæftet findes i original i: 'München-samlingen' (pk. 25,5), og i kildeudgave i: Bijdragen en Medelingen van het historisch Genootschap. Amsterdam, 1915: Rekening van Pompejus Occo aan Koning Christiaan II van Denemarken 1520-1523

skibe - koggerne¹² - ville i givet fald have været mere end tilstrækkeligt til at rumme 24 familier og deres forskellige ejendele.¹³

Vi ser også af Pompejus Occos regnskabsaflæggelse til kongen, at han i oktober 1521¹⁴ på befaling af *Herman Wilmzon* (Sigbrits bror) har ladet 18 gylden bringe til øen Tessel¹⁵ pr. bud, til dækning af forskellige rejsendes - tømreres, arbejderes og andres - ophold, fordi de på grund af ugunstig vind har måttet søge ophold på øen. Disse folk skulle formodentlig på forskellig vis i kongens tjeneste - men det kunne også være, at nogle af dem har haft Amager som rejsemål.

Desværre er faktorens egne regnskaber ikke bevaret, så vi har ikke mulighed for at efterkontrollere eller få uddybet de brudstykker, der således indgår som regnskabsposter i Christian den 2.s arkiv.

I "München-samlingen" findes endvidere den nævnte navneliste¹⁶ med en lang række hollandske navne. Den er desværre udateret, men har sikkert været tænkt som fordelingsnøgle til de forskellige byer på Amager for et forventet antal tilrejsende. Listen er muligvis udfærdiget af Pompejus Occo og videresendt til kongen som resultatet af den udvælgelse, der må have fundet sted.

I navnelisten opregnes 164 personnavne - fortrinsvis mænd og sandsynligvis familieoverhoveder. Det må betyde, at det samlede, forventede antal immigranter må have været i størrelsesordenen 700-800, hvis hver familie har været på 4-5 personer. Navnestoffet i listen er meget lig det, som vi senere træffer i kirkebøgerne og endnu i dag finder anvendt. Af mandnavne genkendes: *Jan, Dirch, Willum, Adrian, Isbrandt, Tønnes, Cornelius, Peter/Pieter, Gert* - og af de få kvindenavne *Gerte og Trein*.

Der synes altså at være en klar forbindelse mellem navnene på denne liste og de senere indvandrere. Vi ved blot ikke, om det rent faktisk blev nogle af disse personer, der kom til at befolke Amager og i alle tilfælde var det næppe i så stort et tal.

Enkelte navne i listen forekommer ikke senere i det lokale navnestof: *Pieter van Egmont* (en lille by nordvest for Amsterdam) og *Willem van Tessel* (der muligvis har sluttet sig til udvandrerne, da de strandede på hans fødeø, mens de ventede på god vind). Om disse to mænd med "geografiske" familienavne aldrig er kommet, eller om de senere har forladt Amager, kan desværre ikke efterspores.

Hvad skete der med de oprindelige amagerbønder?

Det var oprindeligt meningen, at alle 115 gårde på Amager skulle forlades af fæsterne og overlades til de tilrejsende hollændere. Kilderne er tavse om, hvorvidt hele Amager blev befolket med hollændere.

---

¹² At rejsen er foregået pr. skib er der næppe tvivl om. En rejse over land var i datiden en meget besværlig affære og ville have taget flere uger.

¹³ Tallet '24' findes ikke angivet i nogen kilder. Det er formodentligt fremkommet, fordi der var 24 gårde i Magleby Søndre.

¹⁴ 'Noch hebbe ick up bevel von Harmon Wilmzon by lange Jan de boede in Tessell sandt dat volk, tho weten de tymnerluyde, travanten, caplan und ander, de Hermon oversandt und by gebreck von windt in Tessel verterden dat ick hem sandt 18 gulden'. I samme som nævnt i note XI.

¹⁵ Tessel (Texel) er en lille ø ved udsejlingen fra Almere til Nordsøen. Det sted hvor skibene lå og ventede på gunstig vind.

¹⁶ Navnelisten findes også publiceret på foranledning af Mogens Strunge: *Amager-Registret : Register van Amack*. København, 1958.

Det lader dog til, at det kun blev de danske bønder i Magleby Søndre, der kom til at afgive og forlade deres fæstegårde. Vi ved ikke, om dette skyldes, at man ikke har nået at få tilstrækkeligt mange hollandske indvandrere herop - med datidens muligheder for kommunikation og transport, kan det meget vel have taget lang tid at arrangere og afslutte rejsen.

Vi kan imidlertid ikke helt udelukke, at de danske bønder i Tårnby Sogn i første omgang også har måttet forlade deres gårde, og så - efter Christian den 2.s fald - har fået lov til at flytte tilbage. Hvor de derboende hollændere i givet fald er rejst hen, kan heller ikke efterspores.

Vi kan konstatere, at i overenskomsten af 1523 mellem kong Frederik den 1. og Rigsrådet bestemmes det, at de danske bønder skal have lov at vende tilbage til deres gårde. Denne beslutning ændres dog til, som tidligere nævnt, at hollænderne får anvist Magleby Søndre.

Dette kunne indikere, at der kun er kommet hollændere til det sydlige Amager, og at kun de danske bønder herfra er blevet forflyttet. Det vides ikke hvorhen eller hvordan det er sket, men de er givetvis blevet overført til andre af kronens fæstegårde.

Fra et overordnet synspunkt har det været uden betydning, at disse mennesker er blevet rykket op ved rode og overflyttet til andre fæstegårde, hvor de lige så vel kunne gøre gavn.

Københavns spisekammer

Da hollænderne kom til Magleby Søndre overtog de byens 24 gårde med agerjord, eng og fællede - i alt omkring 2.200 tdr. land. Ved fordelingen af jorden udnyttede de deres frie dispositionsret over jord og gårde og lavede en fordeling efter hollandsk forbillede. Hver gård fik et jordtilliggende på ca. 100 tdr. land, som blev drevet af den enkelte gårdejer. Heraf blev omkring 1/3 opdyrket, eller lå hen som eng, mens resten indgik i byens fællesjord og var udlagt til græsning efter et særligt system.

Nærmest gårdene indrettedes særlige "hauger". Her blev jorden særligt godt gødet og kunne derfor udnyttes mere intensivt. Det intensive havebrug, hvor haveurterne dyrkedes på friland - i "haugerne" og ude på markerne, og indgik i sædskiftet, blev i det hele taget amagerens særkende. Det blev gennem tiden baggrunden for betegnelser som "Københavns spisekammer" og "Københavns køkkenhave".

Amager lå i en god afstand fra København, så hollænderne fik optimale muligheder for afsætning af deres produkter. Når de drog til torvs to gange om ugen, var det imidlertid ikke kun grøntsager, såsom løg, gulerødder og de forskellige kålsorter, de havde med i torvevognen. De var også kendt for deres mælkeprodukter. Endelig har de givetvis i stor udstrækning udnyttet deres ret til fangst af især ål og fuglevildt.

I 1758 fremhæver *Laurids de Thurah* ligefrem, at ålefiskeriet skulle have lagt grunden til deres rigdom: eftersom "Aarligen fra Holland kom nogle Skibe til Dragøe for at afhente Aalen, og Hollænderne derfor igien bekomme gode Species Daler" ¹⁷

Vi ved ikke meget om, hvordan byen så ud ved hollændernes ankomst. Husrækken har sandsynligvis dannet en helhed fra nord til syd. Gårdene har ligget tæt ved siden af hinanden på begge sider af den nuværende

---

¹⁷ Laurids de Thurah: Amager og Saltholm. Genudgivet 1968. P. 27.

”Hovedgaden” og ”Møllegade” - den nordligste gård var ”Skrivergården”, den sydligste ”Store Maglebygård”.

Fordi hollænderne overtog gårdene efter de danske fæstere, er der ikke tale om, at de har sat deres præg på byggeskikken. Endvidere har flere voldsomme brande hærget byen gennem tiden, således at den ældste bygning i byen daterer sig til omkring 1780. Det er derfor den almindelige firlængede gård-type vi genfinder i Hollænderbyen. Grundet den ganske solide velstand i byen har gårdene dog i almindelighed været noget større og langt rigere udstyret, end dem vi finder på Sjælland.

Et overordnet formål?

Hvorfor gav kong Christian den 2. de hollandske indvandrere sådanne overmåde favorable livsvilkår?

Hvorfor gav han ikke bare de oprindelige fæstebønder på Amager lignende vilkår? Og hvorfor var det netop i Holland, kongen fandt sine nye undersåtter? Der synes at være flere mulige svar på disse spørgsmål.

Ifølge traditionen er én af forklaringerne på, at hollænderne kom hertil, at den unge dronning og Mor Sigbrit savnede hjemlandets grøntsager. Kongen skulle derfor have inviteret nogle af deres landsmænd til at bosætte sig på Amager - i passende afstand fra København, så de havde mulighed for at forsyne hoffet med deres produkter.

En anden forklaring er, at hollænderne kom hertil, fordi kongen ønskede, at de skulle lære de danske bønder at dyrke grøntsager og være med til at forbedre mælkeprodukterne. Dette synes at være en mere sandsynlig forklaring, idet de hollandske bønder på dette tidspunkt faktisk var nået til et højere stade indenfor havebruget (og mejeridriften), end deres danske kolleger. Det har derfor givet været kongens hensigt, at de skulle virke som pionerer på dette område i Danmark.

De eksisterende kilder giver os ikke mulighed for at få bekræftet rigtigheden af disse udsagn. Det er først i Christian den 3.'s fornyelse af privilegierne i 1547, at det direkte præciseres, at hollænderne skal forsyne hoffet med den nødvendige mængde grøntsager. Man kan dog undre sig over, at det var ”bønder” fra Waterland, der kom til Amager, idet der netop i dette område, som omtalt ovenfor, ikke længere var grøntsagsdyrkning af betydning grundet på ændringer i jordens bonitet.

Et forsøgscenter

Der synes imidlertid også være andre, mulige forklaringer på kongens storladne tilbud. Det er en oplagt mulighed, at indførelsen af hollændere på Amager skulle have tjent virkeliggørelsen af langt videre mål.

Når man betænker det store lovreformarbejde, som kongen og hans rådgivere må have arbejdet hårdt for at få afsluttet i løbet af ganske få år, og som derfor må have haft høj prioritet, netop tog sigte på at ændre magtforholdene i landet.

Udover at tjene de rent landbrugsmæssige mål kan det derfor synes tænkeligt, at indførelsen af de hollandske indvandrere - udstyret med ret til selvstyre og til at fortsætte deres hjemlige livsform, netop skulle virke som løftestænger for gennemførelsen af den samfundsorden, som kongen drømte om.

Kongen har muligvis forestillet sig, at de ved at virke i dette "åbne forsøgscenter" skulle fremvise resultater, der kunne få danske bønder til at kæmpe for lignende forhold, og evt. at hjælpe med til at modgå hans værste modstandere - de gejstlige og adlen.

Kongen nåede ikke i sin regeringstid at se sine anstrengelser bære frugt, men det er beviseligt, at dyrkningsmetoderne viste sig at være både anvendelige, indbringende og værd at efterligne for bønderne, især på resten af Amager.

Selve kulturen i Hollænderbyen var også meget livskraftig, og blev med tiden efterlignet af bønderne i "danskebyerne" på resten af Amager. Vi kan i år fejre 475 året for hollændernes ankomst til Magleby Søndre og kan stadig på mange områder se sporene efter dem og deres virke.

Udover de i noterne nævnte titler er følgende litteratur benyttet:

Povl Abrahamsen: *Hollænderbyen*. St. Magleby, 1963.

Jan Dirchsen: *Hollænderbyen og dens mennesker*. København, 1982.

Holland Danmark. *Forbindelserne mellem de to lande gennem tiderne*. København, 1945. Heri specielt 'Louis Bobé: Amager', (bind 1, p. 273-302).

Otto Nübel: *Pompejus Occo 1483 bis 1537*. Tübingen, 1972.

Ann Nørregaard: *Dragør og St. Magleby Kommuner. Styreformere - en oversigt*. Dragør, 1987.

Anna William Rasmussen: *Hollænderbyen og Store Magleby Kirke*. København, 1968.

Hermann Regner Riber: *Hollænderbyens bomærker. St. Maglebys gårde, deres indretning og ejerforhold*. Kastrup, 1975.

Benito Scocozza: *Kongen og købekonen. Om Christian 2. og Mor Sigbrit*. København, 1992.

Politikens Danmarkshistorie, bd. 5. København, 1977. - De første Oldenborgere. 1448 - 1533.

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd. 7. København, 1989 - På Guds og skabers nåde. 1500 - 1600.

Danmarks historiens Hvem Hvad Hvornår. København, 1994